

Проведений в межах даної роботи аналіз впливу інституціональних чинників на увагу членів парламенту до проблем освіти в цілому характеризується наступними рисами. По–перше, аналіз ґрунтувався на припущенні про наявність різниці між конфігураціями інституціонального дизайну з точки зору супротиву змінам у державній політиці. По–друге, обраний часовий період аналізу характеризується значною емпіричною варіацією конфігурацій інституціонального дизайну (наявні шість з восьми логічно можливих). По–третє, для здійснення аналізу було використано програму fsQCA розроблену Ч. Рейгеном та Ш. Дейвом [17].

Аналіз зв'язків між конфігураціями інституціонального дизайну та увагою членів парламенту до проблем освіти дає можливість зробити ряд висновків.

Найнижчий інституціональний супротив при рухові проблем освіти взятих в цілому на порядок денний парламенту України й ухваленні відповідних нормативно–правових актів спостерігається в двох випадках. В першому випадку визначальний вплив здійснює комбінація двох факторів, а саме прем'єр–президенталізму зі змішаною виборчою системою. В другому випадку подібний вплив має поєднання президент–парламентаризму з пропорційною виборчою системою та системою помірної плюралізму. Якщо порівнювати між собою дві названі комбінації причин, які ведуть до одного й того ж наслідку з точки зору поширеності, то перша комбінація зустрічається частіше ніж друга.

Найвищий інституціональний супротив при рухові проблем освіти також спостерігається в двох випадках. В першому випадку каузальне значення має комбінація президент–парламентаризму зі змішаною виборчою системою, в другому – поєднання прем'єр–президенталізму з пропорційною виборчою системою та системою помірної плюралізму. Знову таки перша комбінація факторів зустрічається частіше ніж друга.

Щодо тенденцій у зміні уваги членів парламенту до окремих проблем освіти, то їх пояснення потребує залучення додаткових факторів. У перспективі в такій ролі можна розглянути природу проблем освіти, ідеологічні характеристики партій, представлених в парламенті, вплив інших політичних акторів тощо.

Список використаних джерел

1. Taylor A. J. Domestic Agenda Setting, 1947–1994 / A. J. Taylor // *Legislative Studies Quarterly*. – 1998. – Vol.23. – №3. – P.373–397.
2. Krutz G. S. Issues and Institutions: «Winnowing» in the U.S. Congress / G. S. Krutz // *American Journal of Political Science*. – 2005. – Vol.49. – №2. – P.313–326.
3. Bräuninger T. Legislative Agenda–Setting in Parliamentary Democracies / T. Bräuninger // *European Journal of Political Research*. – 2009. – Vol.48. – №6. – P.804–839.
4. Brunner M. Parliaments and Legislative Activity: Motivations for Bill Introduction / M. Bruner. – Wiesbaden: Springer VS, 2013. – 172 p.
5. Cox G. W. The Organization of Democratic Legislatures / G. W. Cox // *The Oxford Handbook of Political Economy* / Edited by B. R. Weingast and D. A. Wittman. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2006. – P.141–161.
6. Cox G. W. Setting the Agenda: Responsible Party Government in the U.S. House of Representatives / G. W. Cox, M. D. McCubbins. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2005. – 336 p.
7. Döring H. Time as a Scare Resource: Government Control of the Agenda / H. Döring // *Parliaments and Majority Rule in Western Europe* / Editor H. Döring. – Frankfurt: Campus; New York: St. Martin's Press, 1995. – P.223–246.
8. Alemán E. Policy Gatekeepers in Latin American Legislatures / E. Alemán // *Latin American Politics and Society*. – 2006. – Vol.48. – №3. – P.125–156.

9. Gailmard S. Negative Agenda Control in the Senate and House: Fingerprints of Majority Party Power / S. Cailmard, J. A. Jenkins // *The Journal of Politics*. – 2007. – Vol.69. – №3. – P.689–700.

10. Walker J. L. Setting the Agenda in the U.S. Senate: A Theory of Problem Selection / J. L. Walker // *British Journal of Political Science*. – 1977. – Vol.7. – №4. – P.423–445.

11. Vliegthart R. Inter–party Agenda–Setting in the Belgian Parliament: The Role of Party Characteristics and Competition / R. Vliegthart, S. Walgrave and C. Meppelink // *Political Studies*. – 2011. – Vol.59. – №2. – P.368–388.

12. John P. Party Politics and the Policy Agenda: The Case of the United Kingdom / P. John, S. Bevan, and W. Jennings // *Agenda Setting, Policies, and Political Systems: A Comparative Approach* / Edited by Ch. Green–Pedersen and S. Walgrave. – Chicago; London: The University of Chicago Press, 2014. – P.19–35.

13. Jones B. D. Lawmaking and Agenda Setting in the United States, 1948–2010 / B. D. Jones and M. C. Whyman // *Agenda Setting, Policies, and Political Systems: A Comparative Approach* / Edited by Ch. Green–Pedersen and S. Walgrave. – Chicago; London: The University of Chicago Press, 2014. – P.36–52.

14. Ragin Ch. C. The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies / Ch. C. Ragin. – Oakland: University of California Press, 2014. – 203 p.

15. Shugart M. S. Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics / M. S. Shugart, J. M. Carey. – Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1992. – 316 p.

16. Sabatier P. A. The Advocacy Coalition Framework: Innovations and Clarifications / P. A. Sabatier, Ch. M. Weible // *Theories of the Policy Process* / Edited by P. A. Sabatier. – [2nd ed.]. – Boulder: Westview Press, 2007. – P.189–220.

17. Fuzzy set / Qualitative Comparative Analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.socsci.uci.edu/~cragin/fsQCA/software.shtml>

Kulyk V. G., lecturer of the Department of philosophy and political science, Central Ukrainian State Pedagogical University named after V. Vynnychenko (Ukraine, Kropyvnytskyi), kulykv@gmail.com

The dynamics of the parliamentary agenda of educational policy in Ukraine (1998–2016)

In contemporary western political science the dynamics of problems of education on the agenda of the Parliament has received less attention from researchers than its corresponding characteristic problems with other areas of public life. Study of this problem in another empirical context has both empirical and theoretical interest. As part of this work the named problem is analyzed on the example of the agenda of the Parliament of Ukraine in the period from 1998 to 2016.

In the article the influence of the configuration of the institutional design of the political system of Ukraine on the dynamics of the parliamentary agenda of educational policy is turned out. For the collection and analysis of data the content analysis, the longitudinal method and method of the qualitative comparative analysis (QCA) were used.

In the course of the analysis a description of the dynamics of changes in the Parliament agenda of educational policy was carried out. Also favourable and not a favourable combination of factors for the movement of the problems of the education on the agenda of the Parliament was found and their empirical weight was defined.

Keywords: parliamentary agenda, educational policy, configuration of institutional design.

* * *

УДК 321

Макаренко Л. П., кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри політичних наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

Становлення політичних інститутів громадянського суспільства в Україні як важелів комунікативного впливу на державу

Аналізується процес становлення в Україні політичних інститутів громадянського суспільства: партій, громадських організацій, засобів масової інформації. Даний процес розглядається з точки зору вдосконалення механізмів впливу на державу, можливостей цих інституцій здійснювати представництво соціальних інтересів. Робиться висновок, що в процесі еволюції ці інститути

збільшили свою політичну вагу, однак вони досі не стали рупором народної волі та засобом зворотного зв'язку між державою та громадянським суспільством.

Ключові слова: партії, громадські організації, засоби масової інформації, вплив на державу.

Серед українських дослідників поширена думка, що громадянське суспільство в Україні досі перебуває в стані творення. Допоки цей процес не завершено, цінність теоретичних розвідок з дотичних проблем не буде зменшуватися. Присвятили дослідженню проблем становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства свої праці Б. Андрусюк, М. Головатий, А. Грамчук, А. Колодій, І. Кресіна, М. Михальченко та ін.

Після набуття Україною незалежності відбувається не тільки становлення інститутів громадянського суспільства, а й усвідомлення громадянами себе як відокремленої від держави і відносно незалежної від неї спільноти, партнера держави у суспільних відносинах. Такі зміни в суспільній свідомості відбуваються набагато повільніше, ніж об'єктивний процес становлення інститутів громадянського суспільства. Переважна більшість громадян, ще й сьогодні, у всьому покладається на державу, очікує від неї усіляких благ, дозволяє маніпулювати своєю свідомістю, використовувати владу у власних інтересах, уникати відповідальності. Тому наша мета – з'ясувати як відбувалося становлення інститутів громадянського суспільства, як при цьому змінювалась їх суспільна вага, комунікативний потенціал, а також, як змінювалися запити і вимоги до цих інститутів з боку громадськості.

Елементами політичної структури громадянського суспільства виступають недержавні політичні інститути, основними з яких є політичні партії, громадські організації, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації. Вони є засобами впливу громадянського суспільства на державу, основними каналами зворотного зв'язку.

Політичні партії є найважливішим політичним інститутом громадянського суспільства. Специфічною рисою партії є те, що одночасно вона виступає і інститутом громадянського суспільства і інститутом влади, і саме завдяки цьому, забезпечує зв'язок держави із суспільними інтересами.

Конкретний спосіб реалізації партіями цієї двоєдиної ролі залежить від особливостей законодавства, яке регулює їх діяльність: Конституції, законів про партії і виборчого законодавства.

Стаття 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» дає наступне визначення партії: «Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [7].

Реальна ступінь участі партій в справах держави значною мірою залежить від партійної системи. Можемо визначити партійну систему як сукупність політичних партій, які, відповідно до чинного законодавства та волі виборців, представлені в органах влади і забезпечують дієвість взаємодії між суспільством та державою.

Дж. Сарторі класифікує партійні системи за двома змінними: кількість партій та ідеологічна дистанція

між ними. Учений пропонує таку класифікацію партійних систем: система з однією партією, система з партією–гегемоном, система з домінуючою партією, двохпартійна, система поляризованого і поміркованого плюралізму, атомізована. Найгірший варіант багатопартійності, на думку автора, – атомізована партійна система [16, с. 18].

Процес становлення багатопартійності в Україні почався разом з перебудовою. У 1991 р. було зареєстровано вже 7 партій. Особливо прискорився процес становлення багатопартійності з прийняттям 24 серпня 1991 р. Акта проголошення незалежності України і проведенням у грудні цього ж року референдуму з питання державної незалежності України. У 1992 р. було зареєстровано 6 політичних партій. Особливо «врожайним» на нові партії був 1993 р., коли зареєструвалися 15 партій. На початок 1996 р. в Україні було зареєстровано 37 партій, а станом на вересень 2001 р. – більше 120.

38 політичних партій з'явилося у 2014 році. У 2015 році в Україні зареєструвалася рекордна кількість політичних партій – 79. В цілому ж за ці два роки було зареєстровано більше партій, ніж за 10 попередніх.

Україна на сьогодні залишається одним із лідерів у Східній Європі за кількістю офіційно зареєстрованих політичних партій. Про це повідомив на прес-конференції генеральний директор Комітету виборців України (КВУ) О. Кошель: «Станом на сьогодні (29.09.2016 р. – примітка автора) зареєстровано 344 політичні партії...» [9].

Партійна система України, таким чином, не стільки багатопартійна, скільки дрібнопартійна. Цьому сприяла, звісно, виборча система. Спочатку в незалежній Україні зберігалася традиційна мажоритарна виборча система. Вона не сприяла становленню впливових політичних партій, підвищенню їх ролі в суспільстві, політичній структурованості парламенту, у складі якого були представники десятків політичних партій. У них не було потреби об'єднуватися в парламентську більшість з метою формування уряду, оскільки останній утворювався на позапартійній і позапарламентській основі. За цих умов партійна система України була атомізованою, з усіма притаманними такій системі недоліками.

З метою уникнення цих негативних явищ у політичному житті суспільства Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 24 вересня 1997 р. була введена змішана – мажоритарно–пропорційна виборча система. У березні 1998 р. за новим законом відбулися чергові вибори до Верховної Ради.

З 51 наявної в країні політичної партії до виборчого бюлетеня для голосування в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі було занесено 30 партій і виборчих блоків партій. За результатами виборів подолали 4–відсотковий бар'єр лише 8 претендентів: Комуністична партія, Народний рух, виборчий блок Соціалістичної і Селянської партій, Партія зелених, Народно–демократична партія, Всеукраїнське об'єднання «Громада», Прогресивна соціалістична партія, Соціал–демократична партія (об'єднана).

Вибори змінили партійну систему України з атомізованої на систему поляризованого плюралізму. Цю систему складають лише ті політичні партії, котрі

увійшли до Верховної Ради як такі, що справляють істотний вплив на здійснення державної влади. Партийна система поляризованого плюралізму більш ефективна, ніж атомізована, проте і їй притаманна низка недоліків: присутність позасистемних партій, тобто таких, які взагалі виступають проти існуючої соціально-економічної і політичної системи; гостре ідеологічне розмежування між партіями; наявність деструктивної опозиції; нестабільність та ін.

Становленню в Україні політичних партій як виразників соціальних, а не вузькогрупових і персональних інтересів, з'ясуванню реальної ваги кожної політичної партії в суспільстві і формуванню більш ефективної партійної системи сприяло б уведення суто пропорційної виборчої системи. Однак, новий Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18 жовтня 2001 р. зберіг змішану виборчу систему, дещо вдосконаливши лише окремі її деталі.

Сприяли підвищенню ролі партій у політичній системі суспільства повинен був Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р., який конкретизує конституційне положення про право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії. Однак і він суттєво не вплинув на партійну систему.

Нарешті Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 р. визначив, що вибори депутатів здійснюються на засадах пропорційної системи.

Прихильники пропорційної виборчої системи висловлювали думки схожі до позиції Дж. Сарторі, який позитив пропорційної системи вбачав у такому: «...коли наприкінці минулого століття було прийнято пропорційне представництво, воно стало найкориснішим і необхідним засобом для прогресивної інтеграції антисистемних, зовнішньо створених партій (головним чином, соціалістичних і католицьких), у ліберал-демократичну структуру» [16, с. 68].

В результаті парламентських виборів 2006 р. в партійній системі України сформувалися нові «групи лідерів»: дві найбільші партії/блоки, – Партія регіонів (ПР) та Блок Юлії Тимошенко (БЮТ), – які разом зайняли 315 депутатських крісел, що склало 70% від конституційного складу парламенту. Дострокові парламентські вибори вересня 2007 року знову дали схожі результати. Переможцями перегонів повторно стали Партія регіонів (175 місць) та БЮТ (156 місць), які разом завойовали 73,56% мандатів.

Об'єктом жорсткої критики стало використання жорстких партійних списків. Після виборів 2006 р. якісний склад Верховної Ради викликав як ніколи багато нарікань. Народними депутатами стали віддані соратники тих осіб, які мали вплив на партійні списки кандидатів у депутати.

Пропорційна виборча система, можливо, зменшила рівень фальсифікацій, однак висвітлила інші недоліки: у партійних списках з'являються некомпетентні особи; гальмується розвиток малих і середніх партій; відбувається купівля місць у партійних списках тощо. Крім того, яскраво проявився й інший недолік: «Закритість списків, гіпертрофований вплив лідерів партій на їх формування, відірваність народних депутатів від своїх виборців – усе це реальні передумови

для перетворення партій на «вождистські» корпорації закритого типу» [2, с. 8].

Оскільки критичних зауважень до пропорційної виборчої системи закритих партійних списків було досить багато, то зауваження і пропозиції щодо вдосконалення виборчої системи матеріалізувались у ряд законодавчих ініціатив. Станом на 1.06.2011 р. в Комітеті з питань державного будівництва та місцевого самоврядування Верховної Ради України в сукупності було зареєстровано 18 законопроектів та проектів кодексів, які передбачали зміну виборчої системи для обрання депутатів українського парламенту, ще один законопроект (розроблений робочою групою створеною Президентом України у 2010 році) ліг в основу прийнятого в листопаді 2011 року нового закону «Про вибори народних депутатів України».

Відбулися значні зміни в нормативно-правовій базі, що визначає засади участі партій у політичній системі. Рішенням Конституційного Суду від 30 вересня 2010 р. відновлена чинність Конституції в редакції 1996 р. Це рішення суттєво зменшило роль партій у процесі вироблення та реалізації політики держави, зокрема, через позбавлення коаліції депутатських фракцій права формування персонального складу Кабінету Міністрів та програмування його діяльності через коаліційну угоду.

У виборах до Верховної Ради України, що відбулися 28 жовтня 2012 р., за партійними списками взяли участь 21 політична партія. Виборчий бар'єр подолали п'ять партій – Партія регіонів, ВО «Батьківщина», політична партія «УДАР», КПУ та ВО «Свобода». Виборча кампанія 2012 р. дещо змінила розстановку сил у партійній системі України. Партія регіонів та ВО «Батьківщина» зберегли свої позиції «полісів» партійної системи. Підвищила свій електоральний результат КПУ, що відбулося насамперед за рахунок розчарованих прихильників Партії регіонів.

Упродовж 2010–2012 рр. партійна система зберігала ознаки системи поміркованого плюралізму з тенденцією до поляризації, внаслідок збільшення ідеологічної дистанції між крайніми партіями (ними, за результатами виборів, стали КПУ та ВО «Свобода»). Однак, максимальна концентрація влади в руках фактично однієї політичної сили засвідчили наявність чітко вираженої тенденції до еволюції партійної системи в напрямку системи з «партією-гегемоном».

Новий етап трансформації партійної системи розпочався на початку 2014 р. Активне переформатування партійного простору (створення нових партій, розколи і злиття існуючих) пройшло кілька етапів: власне у процесі Майдану і після його завершення, у процесі виборчих кампаній 2014–2015 рр.

Перемога акцій протесту, що охопили більшість території країни, втеча В. Януковича та зміна влади, що відбулася наприкінці лютого 2014 р., ознаменували кінець домінування Партії регіонів. Події Майдану та перемога Революції гідності, початок російської агресії у Криму та конфлікту на Сході України спричинили значні зміни в підтримці політичних партій.

21–22 лютого 2014 р. рішеннями Верховної Ради VI скликання в Україні була відновлена дія положень Конституції в редакції 2004 р., які передбачали парламентсько-президентську модель організації державної влади. Внаслідок зміни влади відбулося політичне

переформатування Парламенту – створена коаліція «Європейський вибір».

Верховна Рада прийняла рішення про проведення 25 травня 2014 р. позачергових виборів Президента України, місцевих виборів у м. Києві та низці інших міст і регіонів. Вибори до Верховної Ради відбувалися за виборчим законом 2011 р., з мажоритарно-пропорційною виборчою системою у співвідношенні 50/50 і виборчим бар'єром у 5%.

З п'яти партій, що мали фракції в діючій Верховній Раді (Партія регіонів, «Батьківщина», «Удар», «Свобода» і КПУ), у незмінному вигляді на старт нової виборчої кампанії вийшли лише дві – КПУ і ВО «Свобода». Загалом кількість партій, що сформували списки для участі у виборах за партійними списками, склала 29. Виборчий бар'єр подолали шість партій: з них п'ять – представляли нову владу – «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка, ВО «Батьківщина», одна – попередню – «Опозиційний блок». Переважна більшість кандидатів, обраних в одномандатних округах, були висунуті провладними політичними силами або підтримувалися ними.

27 листопада 2014 р. у Верховній Раді України VIII скликання створено Коаліцію депутатських фракцій, до якої увійшли 302 народних депутати з 422 обраних – члени фракцій провладних політичних партій і позафракційні. Коаліція погодила та ухвалила Коаліційну угоду, сформувала новий склад Кабінету Міністрів за принципом фракційного представництва.

До партійної системи України на нинішньому етапі входять до 10 політичних партій, які представлені у ВР або мають можливості впливу на політичний процес. Система залишалася двополюсною. Один полюс представлений партіями парламентської коаліції (проєвропейської), інший – «Опозиційним блоком». Рівень представництва крайніх правих політичних сил у Парламенті значно знизився, «традиційні» ліві партії не представлені зовсім. Існує певна напруженість всередині правлячої коаліції, залежно від готовності партій нести солідарну відповідальність за непопулярні наслідки соціально-економічної політики Уряду. Ця напруженість призвела до оголошення лідером Радикальної партії О. Ляшком про вихід його фракції зі складу коаліції. Пізніше, до тих самих дій вдалися «Батьківщина» і «Самопоміч».

У цілому партійна система України зберігає ознаки системи поміркованого плюралізму. Однак, активний процес утворення нових партійних проєктів, динамічні зміни в підтримці парламентських партій, переформування парламентської коаліції та Уряду – усе це дає підстави для висновку, що процес еволюції партійної системи на цьому етапі триває, а сама система ще не набула усталеного вигляду.

Як відомо, політичні партії до системи державних органів не входять. Однак це не означає, що партії не впливають на державний апарат. «Роль партій визначається тим впливом, який вони здійснюють на формування та діяльність державних органів, існуванням у парламенті стабільної партійної більшості, блокуванням партіями дій органів державної влади» – пише Н. Жук [4, с. 131].

А відомий політолог А. Ренней зазначає: «По суті, політика – це суперництво між групами людей за вплив

на політичну діяльність уряду. Політична партія – це автономна організована група, яка бореться на виборах у надії знайти можливість контролю над урядом і його політикою» [15, с. 78].

Реальний вплив партій на діяльність уряду видно з статті 5 Регламенту коаліції, що є складовою Коаліційної угоди:

«5. Принципи взаємодії Коаліції та Кабінету Міністрів України:

5.1. Положення Коаліційної угоди є основою для Програми діяльності Кабінету Міністрів України. Коаліція підтримуватиме парламентськими засобами реалізацію Програми діяльності Кабінету Міністрів України після її схвалення.

5.2. Коаліція формує Кабінет Міністрів України з урахуванням рівня кваліфікації та доброчесності кандидатів на посади членів Кабінету Міністрів України. Під час формування Кабінету Міністрів України не застосовується квотний принцип.

5.3. Члени Кабінету Міністрів України є відповідальними за втілення реформ визначених Коаліційною угодою. Діяльність члена Кабінету Міністрів України, яка суперечить вимогам Коаліційної угоди матиме наслідком його політичну відповідальність, зокрема розгляд Верховною Радою питання про відставку такого члена Кабінету Міністрів України ініційований Коаліцією.

5.4. Кабінет Міністрів України бере участь у законодавчому процесі у порядку, який серед іншого має на меті забезпечення тісної взаємодії членів Кабінету Міністрів України та парламентських комітетів» [12].

Багато вчених вважають, що реальною участю у владі є участь саме у виконавчій владі. Тому контроль народу за допомогою партій над виконавчою владою, можливість обрання її політики є головною умовою демократії.

Великий вплив політичні партії мають на здійснення повноважень глави держави. Усім відомо, що перед президентськими виборами кожен кандидат на посаду глави держави заручається підтримкою певних політичних сил, які допомагають йому прийти до влади. Після виборів президент продовжує співпрацювати з цими політичними силами. Тому певні партії є своєрідною «опорою» президента у здійсненні ним повноважень.

Про місце партій в роботі Парламенту ми навіть не будемо говорити в межах даного дослідження, адже це окремий вагомий пласт їх діяльності, що заслуговує на окремий аналіз.

У демократичній системі прихід до влади здійснюється завдяки успіхові на виборах. Тому політичні партії намагаються досягти своїх стратегічних цілей через виборчий процес. Перемога на виборах надає політичній партії можливості керувати суспільством.

Однак партії можуть справляти вплив на владу і поза державних установ. Вони:

– Досліджують діяльність, рішення та проєкти рішень органів державної влади та місцевого самоврядування.

– Проводять експертизу рішень органів влади.

– Ініціюють, проводять, а також беруть участь у заходах, які є формами місцевої демократії: місцеві референдуми, громадські слухання, місцеві ініціативи.

– Проводять масові акції. Масові акції протестного характеру часто є ключовим видом діяльності партійних організацій щодо впливу на органи публічної влади.

– Проводять петиційні кампанії. Найбільш поширена форма комунікації з органами публічної влади, яку можуть використовувати партійні осередки, – звернення громадян. На сьогодні законодавство України про звернення громадян дозволяє представникам партій звернутися до органів публічної влади зі скаргою, клопотанням, заявою.

– Звертаються до органів публічної влади, інших суб'єктів інформаційних відносин з запитом щодо отримання інформації.

– Беруть участь у круглих столах, дискусіях, конференціях, Інтернет–конференціях, інших формах групової роботи.

Таким чином, політичні партії є посередниками між громадянським суспільством і державою, вони необхідні для демократії, котра вимагає, щоб уряд ішов назустріч сподіванням народу, і відстоював можливість участі громадян у формуванні суспільної волі. Унаслідок цього політичні партії забезпечують необхідний зв'язок між народом і представницькими механізмами влади. Саме через партії народ може критикувати владу і висувати до неї вимоги.

На думку дослідників процесу партійного будівництва, існує низка характеристик, притаманних сучасній партії, здатній добитися «тривалого успіху і стати постійною величиною в політичній системі. Однією з найважливіших серед таких ознак є здатність встановлення тривкого комунікаційного зв'язку із середовищем. На думку німецького дослідника партій Г.–Й. Феена: «...партія мусить створити якнайширшу організацію, тобто має бути представлена власними офісами й помітна завдяки своїй діяльності по всій території країни. Утворюючи власні громадські приймальні, які покликані стати «радаром» для критики, побажань і скарг, партія сприятиме скороченню відстані між політикою і пересічними громадянами, максимально враховуючи їхні потреби» [11].

Маємо визнати, що українські партії з цим завданням не надто добре справляються. В. Кулик навіть більш категоричний і пише, що сучасні українські партії втратили свої основні функції представництва інтересів та політичної соціалізації суспільства, не здатні відповідати на запити сучасного соціуму. «Партійне життя кожен, зазирає, до ЗМІ та груп інтересів багато в чому відходять саме ті функції (політична соціалізація, артикуляція запитів суспільних верств), які найбільшою мірою робили партії представниками громадянського суспільства. Існуючі в Україні партії представляють собою політичні надбудови над олігархічними групами або «виносні модулі» цих ФПГ». Звідси у автора, напевно, випливають писемістичні прогнози щодо майбутнього представницької демократії: «Змінюються прізвища у владі, а суть самої системи і відчуження людини і держави залишається. Тому нові політичні сили будуть зорієнтовані на побудову не представницької демократії, а такої форми, яка б забезпечувала самореалізацію людини, емансипацію соціальних груп, гармонійне поєднання інтересів і не домінування» [10].

Інституціональними елементами структури громадянського суспільства є також багатоманітні громадські

організації. Громадські організації – це масові об'єднання громадян, що виникають за їх ініціативою для реалізації довгострокових цілей, мають свій статут і характеризуються більш–менш чіткою структурою.

Громадські організації мають бути організаторами громадського життя за суспільними інтересами. Вони покликані формувати авторитетне експертне середовище, яке дає тлумачення процесам, подіям, політичним рішенням, спрямовує громадську думку, пропонує рішення.

За даними Державної служби статистики України на 1 січня 2015 р. зареєстровано як суб'єкти ЄДРПОУ за організаційно–правовими формами господарювання 75828 осередків громадських об'єднань.

Однак, саме тільки збільшення кількості громадських організацій ще не є свідченням демократичних перетворень.

Фахівці інституту стратегічних досліджень так окреслюють наявні в діяльності громадських організацій проблеми: «Діяльність громадських об'єднань охоплює практично всі сфери суспільного буття. Значна частина їх активно відстоює проведення реформ, здійснює громадський контроль за органами державної влади і місцевого самоврядування, на законних підставах вимагаючи від останніх максимальної відкритості, прозорості та підзвітності. Водночас, визнаючи необхідність співробітництва з суб'єктами владних повноважень на засадах рівноправного партнерства, громадські об'єднання й самі мають відповідати зазначеним критеріям. Проте аналіз їх діяльності засвідчує, що такої відповідності перешкоджає низка проблем, основними з яких є наступні.

1. Недотримання законодавчих вимог щодо звітності. Для значної частини громадських об'єднань характерне неподання офіційної звітності про свою діяльність, невчасне її подання, оформлення неналежним чином звітності або ж включення до неї неповних чи недостовірних даних.

2. Ускладнений механізм доступу до відкритих даних про громадські об'єднання, що містяться у державних реєстрах.

3. Низька поінформованість громадян про діяльність громадських об'єднань та недостатній рівень довіри до них. Важливо зазначити, що довіра і позитивне ставлення до громадських об'єднань безпосередньо залежать від рівня поінформованості громадян про їх діяльність. Так, за даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, лише кожен четвертий громадянин щось знає про існування (діяльність) громадських організацій у його місті чи селі, тоді як переважна більшість опитаних громадян (70%) взагалі нічого не можуть сказати з цього приводу.

4. Недостатня організаційна спроможність громадських організацій.

5. Корупційні ризики в діяльності громадських об'єднань. Високий загальний рівень корумпованості різних сфер суспільного життя, державних і суспільних інститутів в Україні справляє вельми негативний вплив на діяльність громадських об'єднань. Досить поширеним є використання політичними партіями, бізнес–групами, окремими представниками влади та політиками існуючих громадських об'єднань або ж створення ними «власних» громадських об'єднань з

метою реалізації вузькогрупових чи особистих цілей, відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом, застосування «чорного піару» тощо. Зафіксовані навіть випадки вчинення корупційних діянь керівниками громадських організацій, статутною метою діяльності яких була задекларована саме протидія корупції.

6. Використання громадських об'єднань як агентів впливу іншими державами. Саме через різноманітні неурядові організації – українські філії російських НУО, благодійні фонди, товариства співвітчизників, історико-культурні товариства, деякі козацькі, молодіжні, спортивні та релігійні організації – здійснювалася підготовка та проведення «гібридної війни» Російської Федерації проти України. Через фактичне заморожування військової стадії конфлікту внаслідок часткового дотримання Мінських угод, з боку Російської Федерації посилюються намагання застосовувати невійськові засоби тиску на Україну, зокрема, використовувати НУО та суспільні рухи з метою дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні» [1].

Якщо ж відкинути недоліки, що мають місце на практиці, то роль громадських організацій визначається як доволі вагома:

По–перше, будучи структурованими групами, об'єднаними за певними інтересами, громадські організації спроможні забезпечувати активне залучення громадянського суспільства до різних сфер діяльності інститутів влади. Вони сприяють виявленню, артикуляції, агрегації, систематизації та представленню у них важливих запитів громадян, особливо тих із них, які, в силу різних причин, ігноруються або недооцінюються політичними партіями.

По–друге, систематична взаємодія активних громадських організацій із органами державного управління та інститутами місцевого самоврядування утворює постійну й різнобічну комунікацію між владою та громадянами, забезпечує сталий зворотній зв'язок, реакції суспільства на дії або бездіяльність влади, що становить важливий стимул її вдосконалення.

По–третє, залучення на постійній основі громадських організацій до діяльності влади та здійснення ними контролю за нею формує активну, зацікавлену позицію громадян, створює в них відчуття причетності до процесів управлінської діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях, легітимізує, тим самим, владу.

Таким чином, взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державної влади, передусім, виконавчої, становить основу сучасної системи політичної комунікації, є одним із важливих чинників розвитку політичного процесу в Україні, має значний потенціал сприяння розвитку її політичної системи на демократичних засадах.

Насправді, демократичні перетворення потребують консолідованого зусилля з обох сторін, і з боку держави і з боку громадянського суспільства. Здебільшого дослідники пишуть про незмінне небажання влади вести діалог з громадянським суспільством і мало звертають уваги на проблему незрілості і безвідповідальності громадянського суспільства.

19 квітня 2012 року набрав чинності новий Закон України «Про громадські об'єднання» [6]. Закон докорінно змінив правові та організаційні основи

створення, діяльності, припинення громадських об'єднань. Всі діючі громадські організації зобов'язані у п'ятирічний термін привести свої статuti та діяльність у відповідність з новим законом. Він передбачає публічність, відкритість, звітність громадських організацій, в той же час відсутність зайвого контролю з боку держави.

Позитивна динаміка збільшення кількості громадських організацій, розширення сфер та видів їх діяльності, спроможності до організаційного розвитку є важливими показниками в розвитку громадянського суспільства в Україні. Але про достатній рівень спроможності цих організацій впливати на формування державної політики говорити зарано. Як громадяни, так і державні службовці поки що не сприймають громадсько–політичні об'єднання як рівноправних партнерів, дієвий інструмент представництва та захисту прав громадян, недостатньо уявляють можливості їх реального застосування. На практиці необхідно розвивати громадянськість, як особливу якість демократичної особистості. Учасники суспільного діалогу – і громадянське суспільство, і держава – мусять нарешті усвідомити, що тактика взаємного нехтування призводить до соціальної дезінтеграції та конфліктів. Відсутність консенсусу і консолідованої позиції, взаємовпливів влади і громадськості та спільної відповідальності за подальшу розбудову національної державності, як ніколи раніше, сьогодні загрожує втратою всіх попередніх державотворчих здобутків.

Важливим політичним інститутом, за допомогою якого громадянське суспільство справляє істотний вплив на державу, є засоби масової інформації. Інститутом громадянського суспільства можуть бути лише недержавні засоби масової інформації, а саме політичним інститутом вони виступають тоді, коли виконують політичну функцію, взаємодіючи з державою.

Зарубіжні дослідники, зокрема Р. Даль, ще два десятиліття тому зазначали, що телекомунікаційні технології відіграють ключову роль у створенні передумов «передового демократичного суспільства», у якому політичні рішення спираються на думки й судження народу [13]. У. Ліппман, навпаки, у своїй класичній праці «Суспільна думка» [14], критикуючи технологічний оптимізм «епохи радіо», зазначав, що ідея інформованих громадян, які виконують роль колективних керівників суспільними справами, є утопією, оскільки припускає існування «надкомпетентних» індивідів.

Д. Дубов відмічає ряд суперечностей в діяльності ЗМІ: «Конституційно закріплена свобода слова, відсутність цензури дають можливість журналістам всебічно висвітлювати важливі події та явища. Однак, свобода слова у засобах масової інформації не означає вседозволеність та безвідповідальність. Надто вільна поведінка зі словом може мати негативні соціальні наслідки, деформувати політичну, соціальну, економічну, культурну орієнтацію суспільства і кожного громадянина.

Специфіка призначення і особливостей діяльності засобів масової інформації може мати наслідком маніпулювання масовою свідомістю. Слід зазначити також явища ймовірної девіантності журналістської моралі: факт конструювання засобами масової інформації реальності шляхом контролю над порядком висвітлення подій.

Таким чином, існують суперечності між свободою слова і необхідністю визначення рівня соціальної відповідальності засобів масової інформації в умовах глобалізації інформаційного простору» [3].

Проблема відповідальності нині набуває особливої гостроти, зважаючи на місце та роль, яку відводять громадяни України вітчизняним ЗМІ як контрольному ресурсу громадянського суспільства. Важливим показником при цьому є рівень довіри громадян нашої держави до ЗМІ, що протягом багатьох років є відносно високим. Українці активно долучаються до споживання медіапродукту, зокрема телебачення, що логічно актуалізує дискусію про його якісні показники. Фахівці із соціальної безпеки наголошують на тому, що, попри появу нових телерадіомовних організацій, якість трансльованого матеріалу значно знижується, а ефір переповнений матеріалами, які культивують жорстокість та несмак.

Законодавство нашої держави, спираючись на Конституцію України, починаючи з 1992 року, увело цілу низку спеціальних законів стосовно різних галузей діяльності ЗМІ. Серед них – Закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право і суміжні права», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про видавничу справу», «Про звернення громадян», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» та інші.

Законами України журналістові гарантуються такі права:

- право на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації;
- право на відвідування державних органів влади, органів місцевого самоврядування, право бути прийнятим їх посадовими особами;
- право на відкрите здійснення записів, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;
- право на вільний доступ до статистичних даних, архівних фондів;
- право на переваги в одержанні відкритої за режимом доступу інформації;
- право на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів.

Стаття 2 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» визначає: «Засоби масової інформації України відповідно до законодавства України мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати засобам масової інформації повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечувати журналістам

вільний доступ до неї, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю», не чинити на них будь-якого тиску і не втручатися в їх виробничий процес. Засоби масової інформації можуть проводити власне дослідження і аналіз діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, давати їй оцінку, коментувати» [8].

Крім того, стаття 45–1 Закону передбачає заборону цензури та втручання органів влади в діяльність засобів масової інформації. Варто сказати, що цензуру прямо заборонено у ст.15 Конституції України.

Українські ЗМІ на законодавчому рівні одержали свободу слова, свободу від цензури, політичну і професійну незалежність від державної влади, проте не знайшли стійкої матеріальної бази для вільної самостійної діяльності, тобто в поточний момент відсутній правовий механізм забезпечення та реалізації прав і свобод ЗМІ. В умовах недостатньої розвиненості громадсько–політичних структур та відсутності певної державної політики в галузі масової інформації «незалежні» ЗМІ, що уражені хворобою економічної несвободи, фактично змушені виражати не думку суспільства, а приватні або корпоративні інтереси своїх власників. При цьому не без їх участі впроваджується міф про те, що саме ЗМІ є «четвертою владою», якою у справжній демократичній державі повинна бути громадська думка, що сформована самим суспільством та лише виражається через ЗМІ.

Своєрідність ЗМІ в тому, що вони не можуть приймати рішення, наказувати, зобов'язувати, притягати до відповідальності. ЗМІ здійснюють свою політичну, управлінську роль у політичній системі шляхом обговорення, підтримки, критики й осуду різних політичних програм, платформ, ідей і пропозицій окремих осіб, громадських формувань, політичних партій. ЗМІ виконують роль своєрідного громадського контролю і оприлюднення його результатів.

Отже, основні функції мас–медіа в демократичному суспільстві: контроль за владою, тиск на владу, встановлення взаємодії та довіри між владою й суспільством. Нажаль, не можемо сказати, що ЗМІ вповні реалізують свої завдання, однак громадськість сприймає їхню діяльність з більшою довірою, а ніж діяльність інших інститутів громадянського суспільства.

Підсумовуючи, мусимо констатувати, що українське суспільство немає надійних містків, які б з'єднували його з державою. Комунікація перебуває в зародковому стані і потребує системного вдосконалення. Справді демократичні перетворення ще тільки розпочалися, адже громадянське суспільство нещодавно вступило у фазу самоусвідомлення.

Список використаних джерел

1. Відкритість і прозорість в діяльності громадських об'єднань: стан, проблеми, перспективи вирішення. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2132/>
2. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення та правотворення: Аналітична доповідь [Текст] / За заг. ред. к.філос.н. О. А. Фісуна. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2007.
3. Дубов Д. Засоби масової інформації як якісно нові суб'єкти політичних комунікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8946/06-Dybov.pdf>

4. Жук Н. Роль політичних партій у здійсненні принципу поділу влади // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – №2 (37).
5. Закон України «Про вибори народних депутатів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
6. Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
7. Закон України «Про політичні партії в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
8. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>
9. КВУ нарахував в Україні 344 політичних партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2092432-kvu-narahuvav-v-ukraini-344-politichnih-partii.html>
10. Кулик В. Будущее политических партий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylyia.net/analytiks/politics/budushhee-politicheskikh-partiy.html>
11. Феєн Г.-Й. Розвиток партійних систем у посткомуністичних країнах ЄС. – 2007. – 15 с. // Сайт Представництва Фонду ім. Конрада Аденауера в Україні [Електронний ресурс] / Г.-Й. Феєн. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_10201-544-13-30.pdf.
12. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf>
13. Dahl R. A. Democracy and its Critics / R. A. Dahl. – New Haven, 1989.
14. Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann. – New York, 1934.
15. Renney A. Government of Men / A. Renney. – Manchester Univ. Press, 1989.
16. Sartori G. Parties and Party Systems: A Framework for Analysis / G. Sartori. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – 370 p.

References

1. Vidkrytist' i prozorst' v dijāl'nosti gromads'kyh ob'jednan': stan, problemy, perspektivy vyrišennja. Analityčna zapyska [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/2132/>
2. Doslidzhennja najbil'sh pošyrenyh u sviti proporcijnyh vyborchyh system i perspektivy i'h zaprovadzhennja u nacional'ne derzhavotvorennja ta pravotvorennja: Analityčna dopovid' [Tekst] / Za zag. red. k.filos.n. O. A. Fisuna. – K.: Nacional'nyj instytut stratehičnyh doslidžen', 2007.
3. Dubov D. Zasoby masovoi' informacii' jak jakisno novi sub'jekty polityčnyh komunikacij [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8946/06-Dybov.pdf>
4. Zhuk N. Rol' polityčnyh partij u zdijsnenni pryncypu podilu vlyady // Visnyk Akademii' pravovyh nauk Ukrainy. – 2004. – №2 (37).
5. Zakon Ukrainy «Pro vybory narodnyh deputativ Ukrainy» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
6. Zakon Ukrainy «Pro gromads'ki ob'jednannja» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
7. Zakon Ukrainy «Pro polityčni partii' v Ukraini» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
8. Zakon Ukrainy «Pro porjadok vysvitlennja dijāl'nosti organiv derzhavnoi' vlyady ta organiv miscevogogo samovriaduvannja v Ukraini zasobamy masovoi' informacii'» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>
9. KVVU narahuvav v Ukraini 344 polityčnyh partij [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2092432-kvu-narahuvav-v-ukraini-344-politichnih-partii.html>
10. Kulik V. Budushhee politicheskikh partij [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hvylyia.net/analytiks/politics/budushhee-politicheskikh-partiy.html>
11. Feen G.-J. Rozvytok partijnih system u postkomunistyčnyh kraïnah JeS. – 2007. – 15 s. // Sajt Predstavnytstva Fondu im. Konrada Adenauera v Ukraini [Elektronnyj resurs] / G.-J. Feen. –

Rezhym dostupu: http://www.kas.de/wf/doc/kas_10201-544-13-30.pdf.

12. Uгода pro koaliciju deputats'kyh frakcij «Jevropejs'ka Ukrai'na» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf>
13. Dahl R. A. Democracy and its Critics / R. A. Dahl. – New Haven, 1989.
14. Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann. – New York, 1934.
15. Renney A. Government of Men / A. Renney. – Manchester Univ. Press, 1989.
16. Sartori G. Parties and Party Systems: A Framework for Analysis / G. Sartori. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – 370 p.

Makarenko L. P., PhD. Political Sciences, Doctoral student of Political Science, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Formation of the political institutions of the civil society in Ukraine as the instrument of communicative influence on the state

In this article it is analyzed the process of formation of political institutions of civil society in Ukraine: parties, public organizations, mass media. This process is considered in terms of improving the mechanisms of influence on the state, the ability of these institutions to represent the social interests. It is concluded that in the process of evolution, these institutions have increased their political importance, but they have not yet become the mouthpiece of people's will and the instrument of feedback between the state and civil society.

Keywords: parties, public organizations, mass media, influence on the state.

* * *

УДК 321.7:327

Гаврилюк Г. И.,

кандидат исторических наук, доцент,
доцент кафедры философии и политологии,
Харьковская государственная академия культуры
(Украина, Харьков), gengavriljuk@ukr.net

КОНЦЕПТ ДЕФЕКТНОЙ ДЕМОКРАТИИ В ПОСТТРАНЗИТОЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Обосновывается возрастание актуальности изучения политических режимов «серой зоны», возникших между демократией и авторитаризмом в результате третьей волны демократизации. Утверждается, что соответствующие исследования базируются на теории «гибридизации» политических режимов, либо прибегают к определению «корневого концепта» политического режима и конструированию его «уменьшенных подтипов». Указывается на высокий уровень научной продуктивности концепта «дефектной демократии», возникшего в рамках последней исследовательской стратегии. Делается вывод о необходимости расширения данного концепта посредством включения в него «уменьшенных подтипов» авторитаризма. Предлагается осмыслить дефектную демократию как основной тип политического режима и перейти от решения проблемы консолидации неполных демократий к постановке вопроса о перспективах и возможностях их дальнейшей демократизации.

Ключевые слова: дефектная демократия, функционирующая демократия, встроенная демократия, волна демократизации, электоральный авторитаризм, конкурирующий авторитаризм.

(статья друкується мовою оригіналу)

Третья волна демократизации, описанная С. Хантингтоном в 1991 г. как основной тренд политического развития современного мира, привела к парадоксальному результату: вместо прогнозируемого глобального и окончательного торжества либеральной демократии возникла обширная «серая зона» режимов [1, р. 9], не поддающихся анализу и однозначной типологизации с позиций существующей методологии. Количественный рост таких режимов и их очевидная способность к долговременному и стабильному существованию поставили под сомнение не только практическую значимость, но и концептуальную адекватность целого ряда